

EVVEL Mİ GELSİN SONRA MI? MASALI İLE GÜNDEŞLİOĞLU HALK HİKÂYESİNİN ARKETİPSEL TAHLİLİ

The Archetypal Analysis of the Tale of “Will it happen earlier or later?” and Gündeşlioğlu Folk Story

Okan ALAY*

ÖZ

Analitik psikolojinin kurucusu ünlü psikolog ve düşünür Jung, arketiplerin aslında tüm insanlığın ortak değerleri olarak geçmişten bugüne, kuşaktan kuşağa aktarılan imgeler olduğunu söyleyerek onun bireyin günlük yaşamından çeşitli edebî ürünlere kadar çok değişik alanları etkilediğini belirtir. Özellikle masal, destan ve halk hikâyesi gibi anlatmaya dayalı türlerin sembolik dil ve ortak bilinçdışıyla ve özellikle de mitlerle yakın bir bağı mevcuttur. İşte bu anlatılardaki sembolik dil ve onlardaki arketiplerin gün yüzüne çıkarılması için Campbell’in “ayrılış-erginlenme-dönüş” formülünü kullanarak şifrelenmiş olan bilgiye-gerçekliğe ulaşmak mümkün olabilmektedir. Masal veya halk hikâyesinde kahraman “ayrılış-erginlenme-dönüş” arketiplerine uygun olarak bireyleşme sürecini tamamlamak için serüvene atılmaktadır. Bu süreçte “yüce birey”, “gölge”, “anima-animus”, “iç/tüm benlik” arketipleri anlatı içerisinde sembol değerlerle örülü serüven boyunca rol almaktadırlar. Bu arketiplerin tahlil edilmesiyle eserlerdeki sembolik değerlerin ortaya çıkarılması mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada “Gündeşlioğlu Hikâyesi” ve “Evvel mi Gelsin, Sonra mı?” metinlerine dair yapılan tahlilde görüldü ki, arketipsel sembolizmin anlatmaya dayalı türlerde uygulanmasıyla, aslında metin gerçekliğindeki süreçlerin zannedildiği gibi tesadüf olmadıkları, aksine yüzyılların birikimsel bir yansıması olarak bilinçli bir değişim-dönüşümün göstergeleri olarak var olabilmektedir. Metinlere yansıyan bu arketiplerin çözümlenmesi sonucunda hem insanlığın ortak birikiminin sembolik dil aracılığıyla çeşitli edebî eserlere nasıl yansıdığı tespit edilebilecek hem de geçmişten günümüze taşıdıkları çok katmanlı anlamları gün yüzüne çıkarılmış olabilecektir.

Anahtar Sözcükler

Masal, halk hikâyesi, bilinçdışı, arketipler ve arketipsel tahlil.

ABSTRACT

Saying archetypes that are, indeed, collective values of humanity and are images handed down from past to present, from generation to generation, Jung - a prominent psychologist, thinker and the founder of analytical psychology states that they affect many fields from daily life of individual to various literary works. Especially types of oral narrative art such as tales, epics and folk stories have close relations with symbolic language and collective unconscious, especially with myths. Using Campbell’s “separation-initiation-return” formula in order to unearth symbolic language and archetypal in these narratives will help to reach encoded information/reality. In tales and folk stories, hero embarks on adventure to complete his individuation process in accordance with “separation-initiation-return” archetypes. In the process “the wise man”, “shadow”, “anima-animus”, “ego” archetypes take roles in the narrative through the adventure knitted with symbolic values. Thanks to the analysis of those archetypes, it becomes possible to bring symbolic values in the works to light. Thus, cultural hinterlands of the works and their multilayer meanings passed from past to present will be able to be unearthed. In the analysis done within this study related to the texts of “Gündeşlioğlu Hikâyesi” (*The Story of Gündeşlioğlu*) and “Evvel mi Gelsin, Sonra mı?” (*Shall it Come First or Later?*), it has been observed that by adapting the archetype symbolism in narrative types, the processes throughout the reality have not been coincidental but the conscious indicators of change and conversion by the collective reflections of centuries. As a result of the analysis of these archetypes reflected in the texts, not only how the collective values of humanity have been reflected to the literary works via symbolic language will be determined but also the multilayer meanings from past to present will be revealed.

Key Words

Folk tale, folk story, unconscious, archetypes, archetypal analysis

* Hacettepe Üniversitesi Dil Öğretim ve Uygulama Araştırma Mer. Öğretim Görevlisi
okanalay@hacettepe.edu.tr

1. Giriş

Anlatmaya dayalı edebî türlerden biri olan masallar, destan, menkıbe, halk hikâyeleri gibi geçmiş yüzyılların, uzun tarihsel serüvenin bir yansıması olarak insanlığın ortak bilinçdışından izler taşıyan eserlerdir. Genelde bu eserlerde özelde ise çalışma konumuzu teşkil eden ve masal ile halk hikâyesi varyantlarıyla burada yer verdiğimiz “*Evvel mi Gelsin, Sonra mı?*” adlı metinde işte bu bilinçdışının yansıması olan ve bir nevi çözülmeyi bekleyen kodlar görünümünde olan semboller dizgesi vardır. Bu dizgenin çözümlenmiş sembollerin ardına gizlenmiş olan gerçekliğe ulaşabilmek için de arketipsel yaklaşımın olanaklarından yararlanmak mümkündür.

Sembolik dil ve ortak bilinçdışıyla yakın bir bağı olan masalların aynı zamanda mitlerle de bir ilişkisi olduğu bilinmektedir. Bu konuda Eric Fromm; mitoslar ve masallar kendilerini sembol dili aracılığıyla ifade etmiş geçmiş zaman bilgelikleri ve özdeyişleridir, (Fromm 1990:211) diyerek ikisi arasındaki bağı belirtmektedir. Sembol dilinin çözümlenmesiyle masalarda ve az da olsa halk hikâyelerine aksetmiş olan arketipler gün yüzüne çıkartılabilir.

Carl Gustav Jung, “Bilinci etkileyen ve her insanın ortak bilinçdışını oluşturan içteki ortak etkenlere arketipler adını verir.” (Gökeri 1979: 10) Arketipler bilinci etkileyen güç olduğu kadar aynı zamanda ortak bilinçdışının oluşturulması sürecinde rüyalar, masallar ve mitoslarla da bağlantı içerisinde varlıklarını sürdürmektedir.

Bu olguların tespiti ve incelenme-

si sürecinde yeni bir yaklaşım gelişmiştir: “Carl Gustav Jung’ın ‘arketipler’ terimiyle kuramsallaştırdığı olgu; en eski dönemlerden beri rüyalarda, mit ve masalarda tekrar eden evrensel ilksel imgelerin, anlatılardaki örnekleri dikkate alınarak psikanalitik yaklaşımla incelenmiştir.” (Özkan 2006: 3)

Araştırmacının metinlere yansıyan bu arketipleri tespit edip çözümlenmesi sayesinde hem metnin sembolik dil çözümlenmiş olur, hem de insanlığın ortak birikiminin çeşitli edebî eserlere nasıl yansıdığı tespit edilmiş olur.

2. Arketipsel Yaklaşım

Arketipsel yaklaşım kavram olarak “ilk örnek”, “prototip” sözcüğüyle eş anlamlı olan ve özü itibarıyla insanlığın ilk-eski dönemlerinden beslenerek şekillenen “arketip”i eksen alan bir metottur.

Bilindiği üzere insanların uzun yıllar boyunca karşılaştığı benzer olaylar, bir süre sonra insanlar için belli davranış kalıplarına dönüşmektedir. Bunun neticesinde de; “Her insanın hayatı boyunca karşılaştığı anne, baba, kadın, erkek gibi rol ve kavramlarla; eş, arkadaş bulmak, yolculuğa çıkmak gibi durumlar arketip denilen “şablon”ların oluşmasına sebep olmuştur. Bu nedenle arketipler için belli sosyal ve psikolojik durumlar karşısında ortaya çıkmış “ilk örnek” tanımlaması yapılır. Bu kalıplar kuşaklar boyunca aktarılmaya başlanmış ve kolektif bilinçdışının içeriği haline gelmiştir.” (Işık 2009: 10)

Analitik psikolojinin kurucusu Jung, arketiplerin aslında tüm insan-

lğın ortak değerleri olduğunu, onların geçmişten bugüne kuşaktan kuşağa aktarılan imgeler olduğunu söyleyerek onun bireyin günlük yaşamından çeşitli edebî ürünlere kadar çok değişik alanları etkilediğini belirtir. “Anima-animus”, “Gölge”, “İç/Tüm Benlik” ve “Yüce Ana” arketiplerini de gelişim esnasında ortaya çıkan arketip yapılar olarak tanımlamıştır. (Jung 1999: 62)

Alsında pek çok halk anlatısında kendini var eden ve simgelerin diliyle gerçekliğini sağlayan arketipler için Ender Gürol motifler bağlamıyla şöyle der:

“Bütün mitoslar, efsaneler, peri masalları insanların evrensel davranış kalıplarını imgelerle dile getirir. Tarih boyunca yinelenen bu motifler türlü şekillere bürünerek ortaya çıkmaktadır” (Gürol,1993:199)

İşte sembollerle kendine hayat bulan arketipler bizim çalışmamızda yer verdiğimiz sözlü kültür ürünlerinden masallarda, halk hikâyelerinde Joseph Campbell’in “ayrılma-erginlenme-dönüş” olarak adlandırdığı yolculuk sırasında ortaya çıkmaktadır. “Bu anlatılarda kahramanın evinden ayrılarak uzak ülkeye varışı, orada başından geçen türlü maceraların ardından bir ödülle geri dönüşü şeklinde tezahür eder.” (Işık 2009: 13)

Temel ilkelerini psikoloji biliminden almakla birlikte tarih, sosyoloji ve antropoloji gibi bilim dallarıyla diğer eleştiri yöntemlerinden de yararlanan bu yaklaşım, esas itibarıyla esere dönük bir yaklaşım yöntemidir. Batıda özellikle 1940’lı yıllarda “eser-okur” ilişkisini dikkate alarak uygulanmaya başlamıştır. Başta epik ürünlerde, des-

tanlarda ve yine masal, halk hikâyesi gibi mitolojik anlatılardan izler taşıyan ürünler olmak üzere pek çok eserde bu yöntemin uygulanabilirliğinin önemli sonuçlar verdiği görülmüştür. Ülkemizde ise son yıllarda yeni yeni uygulanmaya başlanan bir yaklaşım olarak dikkatleri çekmeye başlasa da yapılan çalışmaların henüz yeterli olmadığını söylemek mümkündür.

3. Evvel mi Gelsin, Sonra mı? Masalı ile Gündeşlioğlu Halk Hikâyesinin Arketipsel Tahlili

Anlatı tarihine bakıldığında bir nevi insanlık tarihinin kronolojik serüveniyle koşut bir yapının var olduğunu görmekteyiz. Tarih öncesi dönemlerden sözlü anlatımın yoğunluk kazandığı destansı devirde “*mitler anlatısı*”nın yoğunluk kazandığı bir mitoslar çağı egemendir. Yazıya geçişle birlikte mitolojiden destanlara, masallara, halk hikâyelerine doğru akan bir gerçekliğe yönelişin başladığı “*eposlar çağı anlatısı*”nın egemenliği görülür ve nihayetinde günümüze doğru ise anlatının çağdaş türlerinde roman, öykü ve şiir gibi türlerde artık sanılanın aksine mitolojik anlatı tamamen kaybolmayıp kılık değiştirerek bu modern gerçekliğin dünyasında geçmiş yüzyılların, bin yılların tarihinden izler taşıyarak yeni dünyada kendilerine yer bularak “*modern çağın anlatısı*”nı oluştururlar.

Yukarıda değindiğimiz kronolojik akışa uygun olarak orta dönem yapısından beslenerek günümüze değin sözlü anlatım yoluyla ulaşabilen bir Bingöl masalı ile yine bu masalın halk hikâyesi varyantı olarak yaşam bulan *Gündeşlioğlu Hikâyesi*’ni bir arada ar-

ketipsel öğeler bakımından değerlendirileceğiz.

“Bu metinlerdeki öğelerin anlamını araştırmayı esas alan arketip eleştirisinde amaç, bu öğelerin estetik yaşantıyı meydana getiren yapısını değil, çok eski çağlardan beri insanları etkileyen, onlara derinlerden seslenen birtakım ölümsüz arketipleri ortaya çıkarmaktır.” (Moran 1994: 201)

Edebî eserlerde sembolik dilin çözümlenmesi ve arketiplerin ortaya çıkarılması için öncelikle “yazarın farkında olmadan kullandığı mitos dili, arketip karakterleri, olay örgüsü kalıpları gibi öğelerden yola çıkılarak eserin anlamı çözülmeye çalışılır.” (Moran 1994: 206) Böylece metinler ardındaki örtülü gerçekliğe ulaşmak mümkün olabilir.

Burada inceleyeceğimiz her iki metin de aslında masal olup halk arasında ve tip kataloglarında “*Gençlikte mi İhtiyarlıkta mı?*” (Alptekin 2002: 262-265) adı ile bilinen anlatının Bingöl’de “*Evvel mi Gelsin Sonra mı?*” (Alay 2005: 210-213) adıyla bir masal varyantı ve “*Gündeşlioğlu Hikâyesi*” (Elçin 1988: 102-104) adıyla da halk hikâyesi varyantı olarak ortaya çıkmaktadır.

Sözü edilen her iki metin, masal ve halk hikâyesi metinleri, aslında ortak epizotlar etrafında teşekkül etmiş olup değişik kişi, yer, zaman ve objelerle bir olay örgüsü zinciriyle anlatıla gelmiştir. Bundan dolayı “*Evvel mi Gelsin Sonra mı?*” adlı metnin özeti vererek yeri geldiğinde kullanılan sembol ve arketipler bakımından diğer varyantlardaki ortak veya ayrılan yönlerine değinilerek ele alınacak; ayrıca

tespit edilen arketipsel öğeleri anlatılardaki kahramanın sonsuz yolculuğuna koşut olarak Joseph Campbell’in yöntem ve teorisini oluşturan; “*Ayrılma-Erginlenme-Dönüş*” olarak adlandırıldığı serüveniyle birlikte ele alınacaktır. (Campbell 2000)

3.1. Ayrılma Aşaması

“Ayrılma-erginlenme-dönüş” aşamalarına göre hayat kendi düzleminde akarken oduncu, her günkü gibi eşeğiyle oduna gider. Bir gün bir “kuş” karşısına çıkıp üçer gün art arda ona, başına bir felaket geleceğini, bunun evvel mi, sonra mı gelmesini istediğini söyler.

Burada “kuş” olarak, *Gündeşlioğlu Hikâyesi*’nde Şair Gündeşlioğlu’nun rüyasında gördüğü “ihtiyar” motifleri bir arada aslında kahramanı, “ayrılma-erginlenme ve dönüş” evrelerini tamamlamak üzere serüvene çağırان birer “aşama arketipi” olarak ortaya çıkmaktadır.

“Kuş” ve “ihtiyar” bu yönleriyle burada aynı zamanda simgesel bir çağrı konumunda olup kahramanı serüvene çağırma hususunda rol almaktadır. Görüldüğü gibi metinlerin birinde kahramanın serüvene başlaması kuşla, diğerinde ise rüyada görülen ihtiyar motifi ile gerçekleşmektedir. Burada karşılaştığımız “kuş” motifi aslında zor zamanlarda ortaya çıkan “yaşlı derviş” rolünün bir nevi “don değiştirmiş” hali olup özünde birçok gizemi imleyen bir sembol değerindedir. Bu sembol değer ise yaşlı bilge arketipi olarak rolünü ifa etmektedir.

Rüya motifi ise zaten başlı başına masallar ve halk hikâyelerinde kahramanı normal yaşamından alıp zorlu

bir sürece götüren, sınavan ve türlü aşamalardan sonra onun bireyleşmesini sağlayan bir öge olarak dikkati çekmektedir. Burada yer verdiğimiz Bingöl masalının yanında pek çok masalda da rüya motifi hep bir çağrı konumundadır. Elazığ masalı olan “Allah’ın Belası” adlı masalda (Günay 1975) Hızır, kahramanın rüyasına girerek onun devlerle olan mücadelesinde onu eşiğe çağıran olgu olarak dikkat çekmektedir. Yine Çukurova masalları arasında yer alan “Rüya” (Şimşek 2001) masalında da medresede okuyan bir çocuk, rüyasını “Hayırdır inşallah!” demedikleri için kimseye anlatmayarak başını alıp bir serüvene atılır.

Metinlerde karşılaştığımız “kuş” ve rüyayla bağlantılı olarak “ihtiyar” motifleri görüldüğü gibi birer dış güç olup kahramanın gerçeklerle yüzleşmesini sağlayan bir eşik konumundadırlar. Dolayısıyla kahramanların bu zorlu yola adım atıp atmama kararları onlar için bir nevi eşik olarak tanımlanabilir. Çünkü, “kişinin eşiği geçmesi, doğum ve ölüm arasındaki çizgi kadar saydam olup gizemli kapıların anahtarını simgeler.” (Şenocak 2009: 111)

Serüvene çağrılan kahraman zorlu sınavı için değişik coğrafya, zaman ve kültürlerde ortaya çıkan diğer anlatılarda olduğu gibi artık “*ayırılma aşaması*”nın eşiğindedir. Kahraman, evinden, yurdundan ayrılır, bilinmezliğe doğru gider, buradaki anlatılarda olduğu gibi önce malından-mülkünden, sonra sırasıyla karısı ve iki çocuğundan ayrı düşer; yitirdiği karısı ve çocuklarını bulmak için kervancı ba-

şını aramaya koyulur. Bu aşamalarda kahraman türlü felaketlerle karşı karşıya gelerek “*erginlenme aşaması*”na doğru yol almaya başlar.

3.2. Erginlenme Aşaması

Ayrılma aşamasını başarıyla geçen kahraman, artık erginlenme aşamasında “Kahraman, tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin düş dünyasında ilerler.” (Campbell 200: 115) Yani kendisini türlü sınavların içinde bulur.

“Bu bölümde kahramana erginlenme yolunu gösteren kutsal varlıklar *haberci*; kahramanın çocukluğuna ait dünyadan çıkıp erginleneceği, sınavlarla dolu dünyaya geçmesini sağlayan aksiyon, *maceraya çağrı* olarak adlandırılmıştır.” (Özkan 2006: 35)

Kahraman, evini barkını kaybettikten sonra karşılaştığı kervancı başına zor anında yardım eder. Ancak kervancı başı bu iyiliğin aksine onu erginlenme aşamasının zorluklarla dolu yolculuğuna çıkaracaktır.

“*Bu güzel kadın bu adama hiç layık değil, demiş ve bir fırsatını bularak adamın karısını alıp kaçar. Adam ve iki çocuğu ortada kalır.*” (Alay 2005: 210)

Hain kervancı başı ya da “Gündeşlioğlu Hikâyesi”ndeki yansımasıyla hain köylü, kadını kaçıran burda pek çok anlatıda rastladığımız “gölge (shadow) arketipi”ne “kötülük-haydutluk ve hainlik “nitelikleriyle örnek teşkil etmektedir. “Gölge’ için ruhsal bütünlüğün ‘karanlık yanı’, ‘karanlık kardeşi’dir diyebiliriz.” (Gökeri 1979: 18) Benlik ise, “kötü” ya da “aşağılık” olarak nitelendirdiği bu karanlık gücün olumsuz etkisiyle felaketler serü-

veninde kahramanı sınayan olgu olarak anlatı içerisinde yer alır.

Felaketlerle boğuşan kahraman, karısını bulmaya çalışır. İki çocuğuyla yolu bir nehrin kıyısına varır. Bu engeli aşmak için önce çocuklarını karşıya geçirmeye çalışır. Çocuklarından birini karşıya geçirmeye çalışırken suya düşürür, diğerini ise kıyıda beklediği sırada bir canavar alıp kaçıtır. Böylece kahraman, eşinden sonra çocuklarından da mahrum kalır.

Görüldüğü gibi burada kabaran sularıyla “nehir” ve acımasızlığıyla da “canavar”, hain kervancı başıyla birlikte kahramanı sınayan “gölge”nin yansımaları olarak yer almaktadır. Bireyleşme yolunda ilerleyen, iç/tüm benliği bütünleme çağrısına uyan kahraman “yüce birey arketipi”ne ulaşmak için bu aşamada kendisine engel olan “nehir” ve “canavar”la yüzleşir. Özellikle bilinçaltında var olagelen canavar imgesi burada bilinç düzeyinde onu sınayan varlık olarak ortaya çıkmaktadır.

Yaşamın kaynağı konumunda olan su, bu kez kahramanın bu evreyi geçip geçemeyeceği konusunda bir nevi eşik görevindedir. Bilindiği gibi gerek Dede Korkut Hikâyeleri’nde, gerekse pek çok masalda su, dişil bir unsur olarak, doğurganlığı ve yaşamı simgelemekte, arındırıcı özelliğiyle de hak ile haksızlığı birbirinden ayıran bir varlıktır. Ancak bu olumlayıcı özelliklerinin yanında su aynı zamanda taşkın akan sularıyla sel olup her şeyi alt üst eden yıkıcı bir unsura da dönüşebilmektedir. İşte, burada su-nehir bu yıkıcı özellikleriyle anlatılarda

kahramanı sınayan bir “gölge arketipi” olarak yer alabilmektedir.

Kahramanın çıktığı bu yolda elbette olumlu addedilebilecek, ona yardımcı olan olgu veya olaylar da vardır. Çocuklardan suya düşenini boğulmaktan kurtaran “değirmenci” ile canavarın götürdüğü çocuğu ölümden kurtaran “çoban” bu olumlu yönleriyle “dost animus” özellikleriyle kahramana yardım eden “yüce birey arketipi”ni oluşturmaktadır. Zira biliyoruz ki “dost animus” yüce birey arketipini tamamlayan unsurlardandır. “Değirmenci” suyla bağlantılı olarak, “çoban” ise yaban yaşamıyla bağlantılı olarak kendi merkezlerinde yer alan “gölge”lere karşı kahramana adeta Hızır gibi yetişen “yüce birey” arketipleri olarak belirmektedir.

Erginlenme aşamasında haliyle kahraman öteki “belde”de mücadelesini sürdürmeye devam etmektedir. Kahramanın ölümden kurtarılan iki oğlu aynı beldede birbirlerinin kardeşi olduklarından habersiz yıllarca yaşamaktadır. Bu beldede ilginç bir gelenek vardır: “Kuşla talih belirleme geleneği”.

“Köylüler bu kuşu havaya salarlarmış. Kuş kimin başına konduysa o kişi köyün paşası olurmuş. Çocukların babası köyün bir sokağında tek başına oturuyormuş. Bu kuş uçup adamın başına konmuş. Köylüler; ‘Bu kuş şaşırılmış, tekrar uçuralım,’ demiş. Köylüler kuşu tekrar uçurmuşlar. Kuş gidip tekrar aynı adamın başına konmuş.” (Alay 2005: 211)

“Kuş” her defasında da beldede misafir olan bu adamın başına konun-

ca o paşa olur. Görüldüğü gibi burada bir nevi “don değiştirme” olgusuyla “yüce birey arketipi”nin yansımaları olan “kuş” simgesiyle karşılaşmaktayız. Daha önce kahramanı ayrılma aşamasında serüvene çağıran simge değer, bu kez bu aşamada kahramanı geçtiği aşamalara bağlı olarak ödüllendirmektedir. Gelecek ve talihle ilgili bilinmezlik/belirsizlik bağlamında “kuş”, burada aynı zamanda kahraman için birçok metinde rastladığımız “sihirli kılıç, yeşil kuşak, sihirli yüzük, yardımsever ihtiyar” gibi motiflerle benzer anlamsal katmanları sembolize etmektedir.

Günderlioğlu halk hikâyesinde ve Bingöl masalında yukarıda belirtildiği gibi “kuş uçurma yoluyla şans ve kaderin değişmesi” motifine Behçet Mahir’in anlattığı “Yusuf ile Züleyha Hikâyesi”nde görmekteyiz: “Üç defa uçurtulan kuş, her defasında Yusuf’un başına konunca kölelikten çıkıp padişah olur.” (Sakaoğlu vd 1995: 158)

Erginlenme aşamasındaki bu süreçte kahraman felaketlerle boğuşmaya devam edip birçok olumsuzlukla sınanırken görüldü ki “kuş simgesi”yle ayrılık aşamasından felakete giriş yapılırken, aynı şekilde aynı simgeyle bu kez erginlenme aşamasında kahramanın ödüllendirme sürecinin başlangıcı ve felaketlerden çıkışın imleyicisi olarak kahramanın yanı başındadır.

Nihayet “*Evvel mi Gelsin, Sonra mı?*” masalının “oduncu”su, “Gençlikte mi, İhtiyarlıkta mı?” masalının “çoban”ı ya da “*Günderlioğlu Hikâyesi*”nin “şair”i yeni beldenin paşasıdır. İki oğlu da paşanın vezirleri-

dir. Ancak erginlenme aşaması hâlâ devam etmektedir. Kervancı başının yolu bu beldeye düşünce, sandukasını Paşa’ya emanet bırakır. İki vezir bu sandukanın başında birbirlerine yaşadıklarını anlatınca kardeş olduklarını öğrenirler. Birbirlerine sarılıp sevinirken sandukadan tıktıkların, inleme sesinin geldiğini fark edince sandukayı açıp içine bakarlar. Elleri ağzı bağlı olan kadın anneleridir. Anne ve çocuklar birbirine kavuşur. Bu aşamada ödüllendirmeler bu şekilde devam ederken, “gölge arketipi” ya da “düşman animus arketipi” tekrar sahneye çıkar, kahramanla olan mücadelesini sürdürmeye kararlıdır.

Kervancı başı, Paşa’ya onun iki vezirini şikâyet eder:

“Kervancı başı, Paşa’dan emanetlerini istemiş. Ancak emaneti yerinde bulamamış ve Paşa’ya durumu anlatmış. Paşa da emir vererek:

Derhal vezirleri çağırın onların kellesini koparacağım. Emanete ihanet neymiş görürler! demiş.” (Alay 2005: 212)

Bunun üzerine Paşa, iki veziri çağırıp onları idam etmek ister. Dikkat edilecek olursa Jung’un “gölge”nin ikinci beliriş biçimi dediği ve “gölge” niteliklerin dıştaki bir insan ya da nesneye yansıtılması (Gökleri 1979: 19) özelliğini burada kervancı başının bunu, hainlikle suçladığı iki vezirin şahsına yansıtmasında görmekteyiz.

3.3. Dönüş Aşaması

Kahramanın çıktığı bu simgesel yolculukta nihayet artık son aşamaya gelinmiştir. Bu düğüm bölümünde onca sıkıntılara katlanan kahraman,

erginlenme aşamasında son kertededir. “Gölge” son hamlesini yaparak kahramanı bir kez daha sınavarak görevini tamamlamak ister.

“Vezirler: Paşam bizi önce bir dinle sonra istersen öldür, demiş. Paşa kabul etmiş ve onları dinlemeye başlamış. İki veziri ona başlarında geçenleri ve bu emaneti anlatıp hal mesele bundan ibarettir, demişler.

Paşa; evlatlarım, evlatlarım! Ben sizin babanızım demiş. Hemen adamlarına emir verdirip vezirlerini serbest bıraktırmış, kervanbaşının da kellesini kestirir.” (Alay 2005: 213)

Bu pasajdan anlaşılacağı gibi iki vezir kardeş, “dost animus”; anneleri ise “dost anima” olarak Paşa’nın karşısına çıkar ve kahramana zor anında yardımcı olurlar. Eğer kahraman, “gölge”nin etkisinde kalıp sınavı başarıyla geçememiş olsaydı ne ailesine kavuşabilir, ne de “iç/tüm benlik”in eşliğini aşarak uzunca bir yolculuktan sonra “dönüş aşaması”na ulaşabilirdi.

“Halk anlatılarındaki kahramanlar da tıpkı inisiyasyon ritlerindeki gibi ailelerinden uzakta, bir takım zorlu sınavlardan geçerek erginlenip, dönüşerek tekrar memleketine dönmektedir.” (Özkan 2006: 18)

Nihayet Paşa, karısı ve çocuklarına kavuşarak son aşama olan “dönüş aşaması”nı tamamlarken, “gölge arketipi”nin simgelerini yani, “*Evvel mi Gelsin, Sonra mı?*” masalında; kervancı başı, “*Gündeşlioğlu Hikâyesi*”nde ise köylüyü idam ederek serüveni başarıyla tamamlamış, benliğini gerçekleştirmiş bir birey olarak tekrar memleketine döner. Artık “yeni

bir birey” olarak toplumuna dönmüştür.

4. Sonuç

Masal ve halk hikâyesi varyantlarını esas alarak tamamladığımız çalışmamızda bu anlatıların sembolik dil ve ortak bilinçdışını yansıtan pek çok arketipsel öğelerle örülü olduğu görülmektedir. Burada yapıldığı gibi mitolojik öğeler ve insanlığın ortak bilinçdışından derin izler taşıyan bu eserlerin arketipsel bakımdan çözümlenmesi yoluyla hem belli sembollerle şifrelenen iletiye ulaşmak hem de “ayrılma-erginlenme-dönüş” şeklinde uzamsal olarak gerçekleşen ruhsal olgunlaşma sürecini yorumlamak mümkün olabilmektedir.

Masal ve halk hikâyelerinin sembolik dilinin çözümlenmesi ve bu anlatılardaki ortak bilinçdışının yansımalarının gün yüzüne çıkarılmasıyla da geçmiş dönemlere ait kültürel birikimlerin günümüze nasıl taşındığı görülecektir. Ayrıca bu anlatıların üzerindeki perdenin aralanmasıyla da aslında insanın hem kendisi hem de doğayla olan mücadelesi daha açık görülebileceği gibi bu anlatılar yoluyla kahramanın çıktığı bu yolda hangi aşamaları geçerek bireyleşme sürecini tamamladığı gerçeğine ulaşılmış olacaktır.

“*Gündeşlioğlu Hikâyesi*” ve “*Evvel mi Gelsin, Sonra mı?*” metinleri üzerinde yaptığımız tahlil çalışmasında bireylerin yaşam gerçekliği içinde algılayamayacağı olay ve olguların olabileceğini ve bunların bazen hafızanın yetersizliği veya bilinç düzeyinin açıklamada zorlanabileceği bilgile-

rin olabileceğini müşahede ettik. Her iki metinde de kahraman serüvene atılmadan önce sıradan bir kişi iken sonrasında rüya olgusuyla bir anda kendilerini yeni bir gerçekliğin içinde bulup bir nevi sınanarak ruhsal olgunluk düzeyine erişmektedirler. Kahramanın öyküsünün *ayrılma (yola çıkış)-erginlenme-dönüş* ekseninde dairesel bir çizgide gelişerek aslında evrendeki döngünün bir yansıması olmaktadır. Yaşanan bu süreç de ruhsal değişimin tezahürü, yani bireyleşme süreci olarak anlam kazanmaktadır.

Şöyle ki birinci aşamada kahramanın bir çağrıyla birlikte içinde bulunduğu topluluktan çıkararak kendini var etme sürecine giriş yapmakta; ikinci aşamada sınavlar, zorluklarla karşılaşarak güç ve cesaret ile erginlenmeyi yaşamakta, son olarak da adeta maceranın sonuna gelerek sınavda başarılı olup evine dönmektedir. Bu dönüş kahramanın bireyleşmesinin simgesel bir yönü olarak bir nevi yeniden doğuş olarak kendini gerçekleştirmektedir.

Ayrıca Jung ve Campbell'in yöntem ve teorilerine göre yapılan bu çalışmada görüldü ki tarih boyunca farklı coğrafya ve kültürlerde değişik halk anlatılarında yinelenen motiflerin, döngüsel sürecin aslında kendini zaman ve süreç içinde değiştirerek dönüştürerek yeniden var etmektedir. İncelenen her iki metinde de mitlerde ve masalarda toplumsal bilinçdışının ürünü olarak tekrar eden imgelerin, sembollerin burada da benzer şekilde görülmektedir.

Sonuç olarak arketipsel sembo-

lizmin anlatmaya dayalı türlerde uygulanmasıyla, aslında metin gerçekliğindeki süreçlerin zannedildiği gibi tesadüfî olmadıkları, aksine yüzyılların birikimsel bir yansıması olarak bilinçli bir değişim-dönüşümün göstergeleri olarak var olagelmektedir.

KAYNAKÇA

- Alay, Okan. "Bingöl Masalları (İnceleme-Metinler)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2005.
- Alptekin, Ali Berat. *Taşeli Masalları*. İstanbul: Akçağ Yayınları, 2002.
- Campbell, Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (çev. Sabri Gürses). İstanbul: Kabale Yayınları, 2000.
- Fromm, Eric. *Rüyalar, Masallar, Mitozlar (Sembol Dilinin Çözümlemesi)*. (çev. Aydın Arıtan-Kaan H. Ökten). İstanbul: Arıtan Yayınları, 1990.
- Gökeri, A. İ. "Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması". Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1979.
- Günay, Umay. *Elazığ Masalları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1975.
- Gürol, Ender. "Arketip", *Türk Dili, (500)*: 1993.
- Jung, Carl Gustav. *İnsan ve Sembolleri*. İstanbul: Okuyan-us Yayınları, 2009.
- . *Keşfedilmemiş Benlik*. İstanbul: İlhan Yayınları, 1992.
- Moran, Berna. *Edebiyat Eleştirileri ve Kuramları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Özkan, Tuba. "Bey Böyrek Anlatılarının Kahramanın Yolculuğu Açısından İncelenmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2006.
- Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek. *Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Şenocak, Ebru. "İbni Sina Hikâyelerinin Arketipsel Tahlili", *Millî Folklor* 82 (Yaz 2009): 110-121.
- Şimşek, Esmâ. *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.